

USUTEADUSLINE AJAKIRI

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI VÄLJAANNE

Vastutav toimetaja: **O. Sild**

Ajakirja toimkond: O. Sild (juhataja), J. Köpp, S. Aaslava, H. Masing,
J. Taul (korrektori kt.), K. Tiit, E. Teppan, V. Uuspuu (asjaajaja).

Sisukord :

Lk.

O. Seesemann: Kõlaanalüüsist	75—85
H. K. Erviö: Jooni laestadiusluse levinemisest Eestis	85—93
Hugo Masing: Prohvet Maltsvet	93—103
O. Sild: Usuteaduskonna elust ja tööst õppeaastal 1935/1936 . .	103—106

Tartus, 1936

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI KIRJASTUS

Usuteadusline Ajakiri

Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi väljaanne

Vastutav toimetaja: O. Sild

VIII aastakäik

1936

№ 3

Kõlaanalüüisist.

O. Seesemann'i teaduslik kõne Usuteadlaste
konverentsil, jaanuaris 1936¹⁾.

(Lõpposa).

Praktiliselt on tähtis kogemuse järele selle asja juures see, et ükskõik millist teksti reprodutseeritakse vaid siis häälevabalt, kui arvestatakse tema õige põikindeksiga, s. t. selle indeksiga, mis oli autoril, kui ta kirjutas teksti. Neid indekse leitakse nõnda, et uurimisel vajutatakse mõõtpulga üks ots vasaku käe esimese sõrme vastu ja sellejuures lastakse parema käe põidlaküünt libiseda niikaua mõõtpulga skaalal kuni jõutakse punktini, kus on saavutatud häälevabadus. Nõnda võin ma näiteks Luuka eessõna *Ἐπειδὴπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων* jne. ainult siis häälevabalt lugeda, kui minu põidlaküüs täpselt asetseb meetrimõõdupulga skaalakriipsul 40,70. Päris jutustuse alguses (Luuk. 1,5 j.), millel on, nagu allpool põhjendan, sama autor kui eessõnal, nõnda siis *Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἱερεὺς τις ὀνόματι Ζαχαρίας ἐξ εφημερίας Ἀβία* jne. lugedes pean ma aga minema tagasi kriipsule 37,45, et saavutada sama hääleresultaati. See peaks siis tähendama, mujal kronoloogiliselt kontrollitavate tekstide (näiteks Goethe kirjade) juures saavutatud kogemuste põhjal, et eessõna on kirjutatud hiljem kui jutustuse koht, ja nimelt sellepärast — kuna autor vahepeäl oli läinud n. ö. teataval määral „laiemaks“. Sellise tööviisi hüveks on, et ta (hästi kontrollitult) annab nii täpseid resultaate: õige laiusetaksi juba üsna väikesel nihkumisel, ainult poole millimeetri võrra üles või alla, on tagajärjeks kaunis mõjuvad häälehäired. Sama tööviisi halb külg aga on see, et iga töö-

¹⁾ Tõlkinud T. Rohevee.

taja ainult enesele saab kindlaks teha absoluutseid väärtusi, kuna ju alati tegemist on tema isikliku suhtumisega autorisse. Aga tema arvude relatiivne suhe üksteisega tuleb ometi esile (see näib olevat kindel) ka teiste tähelepanijate arvuderea juures, ja teda võivad sellepärast kasustada ka teised relatiivsete ajavahemikkude hindamisel.“

Ma tsiteeriksin häämeelega veel paar lehekülge edasi, kardan aga minna liiga igavaks. Olgu siin ainult veel tähendatud, et Sievers dateeritud Goethe kirjades uuris nende põikindeksi ja selle juures tuli jalustrabavaile resultaatile kasvamise — ükskord ka kahanemise — haiguse järeldusel — kohta.

On imesteldav, millise kindlusega Sievers liigub nii komplitseeritud alal, nagu seda on tema kõlaanalüüs. Ja aastatega ta läheb aina selgeltkuuljamaks. 1931. a. jaanuaris avastab ta häälevõnke oma nime nimetamisel. Siin on tegemist tähelepanekuga, mida meie võibolla natuke suudame jaatada. Kui ma näiteks pean ütlema: „Pääle seda pidas prof. Otto Seesemann ettekande,“ siis on oma nime nimetamisel teatud pinevust hääles. Sievers nimetab seda kohmetuskoeffitsiendiks. Siin mängib kaasa mingi psüühiline moment. Hoopis teisiti, kui ma ütlema pean: „Siis pidas prof. N. N. ettekande.“ See on lihtne referaat, mille juures ma isiklikult pole kaastegev. Sievers avastas häälevõnke oma nime nimetamisel alles jaanuaris 1931. a., nõnda siis, kui ta juba hulk aastaid oli töötanud kõlaanalüütiliste katsetega. Häälevõnge pole küll kindlasti kergesti tuntav. Olles selle leidnud, kinnitab Sievers, et ta seda alati kindlasti võib kuulda. Sievers (Textaufbau, 56—68) ja tema kannupoiss Jeremias (AU, 19—21) seletavad seda pikalt iseloomustavate näidetega. Palju kahtlasi autori küsimusi laheneb selle kaudu libedalt ning lihtsalt. Meil tuleb sellest veel juttu.

Lõpuks olgu veel öeldud, et asjaomastes töodes kõlauuri ja Sieversi kõrval esineb tähtsate tulemustega ka meetrik Sievers. Nõnda poeesia ja proosa põhilise vahe üle (Textaufbau, 24). Nii on olemas värsitaolisi tekste, mida aga ometi tuleb lugeda proosaks. On ka n. n. lausevärssse, mida Sievers on jälginud mitmesuguses literatuuris. (Paulin. Briefe, 13). Nende otstarbeks pole, ega või olla, isesugune kunstipärasus, vaid ainult meespidamise aitamine. Proosa jagatakse pikalõikeliseks, lühilõikeliseks, realiseks, teatud juhtudel ka dihhotoomiliselt, sel puhul, kasustades parallelismust membrorum, ta võib läheneda luulele. Kõike

seda seletatakse väga õpetlikult kuni üksikasjuni. Ma ei saa aga siin kõike ligemalt käsitleda.

Lühidalt kokkuvõttes on siis (ikka eeldades päänõuet — häälevabadust) silmapaistvamaiks tulemusiks: isikukõver, hääletaks, põikindeks ja häälevõnge oma nime nimetamisel.

Mu härrad! Olen katsunud kokkusurutult esitada Teile Sieversi kõlaanalüüsi tähtsamaid punkte. Küllap see on ka teie arvamus, et me pole mitte võimelised asuma seisukohale poolt või vastu. Praegu on lugu nii, et Uue Testamendi teadus laial frondil üldse ei hooli kõlaanalüüsist. Ma tean kahest nooremast kolleegist, kes seisavad oma töö alguses Uue Testamendi uurimisel ja kes minu küsimusele kõlaanalüüsi kohta vastasid, et nad pole sellega tegelenud. Päevakorral ei seisa kõlaanalüüs praegu mitte, või veel mitte. Mõnigi, kes kuuleb kõlaanalüüsist ütleb, et see on täitsa võimatu panna kõlama kellegi sajandite eest elanud kõneleja või koguni kirjutaja häält. Kogu see asi on fantastiline ja teaduslikult kasustamatu. Mul langeb kaalule kõlaanalüüsi kasuks suure õpetlase Sieversi auväärt kuju ning tema järglaste pooldavad otsused. Selle juure ütleb aga C. von Kraus: (Jeremias'e Matthäus VIII) „Lõpuks paljud tema tulemustest sisaldavad suurt sisemist tõde.“ Ja Jeremias kirjutab: (AU, 10) „1931. a. juulis ilmus Dr. theol. Sieversi kirjutis päälkirjaga „Der Textaufbau der griechischen Evangelien klanglich untersucht“. Selle töö ilmunisega on Uue Testamendi literaarkriitiline uurimine astunud uude ajajärku.“ Kõlaanalüüsi kasustamist Uue Testamendi kirjade juures vaatleme nüüd ettekande II osas.

Oma ettekande II osas tahan käsitleda: 1) evangeeliume, 2) Pauluse kirju, 3) katkendeid mujalt. Võtame Ap. t. 1₁₃. Sääldatakse uuesti Jeesuse õpilaste nimesid. Sel peab ometi olema põhjus ja siht. Siis Mattiase valimisel väljalangenud Juudas Iskaarioti asemele Peetruse sõnad s. 21 j.: nõnda siis üks neist mehist (kes meiega on käinud kogu selle aja, kuna Issand Jeesus meie juures käis sisse ja välja, alates Johannese ristimisest selle päevani, mil ta meilt üles võeti), peab saama tema ülestõusmise tunnistajaks ühes meiega.“ Need sõnad ja asemele valimine näitavad kahtlemata, et oli kitsam ring mehi, kes esmajoones olid ülestõusmise tunnistajad. Peetruse juhatusel on neil algkoguduses eriline aukoht. Mulle võidakse öelda, et see on ju tuntud asi. Nii leiame ju „kaksteistkümmend“ ehk apostlid ka Ap. t. 2₁₄; 4₃₅;

5₂ jne. Kuidas aga on lugu, siis kui võib tõsiselt kõnelda sellest, et need „kaksteistkümmend“, mitte ainult suuliselt, vaid ka kirjalikult olid, ülestõusmise kutsutud tunnistajad.

Uue Testamendi sissejuhatuse küsimusis, mis puutub sünoptikuisse, on üksmeelselt võetud omaks kaheallika teooria. Need kaks allikat on ju teatavasti: 1) M — Markuse evangeeliumi allikas, mida Luukas ja Matteus tublisti on kasustanud ja 2) n. n. Logiaallikas L, peaaesjalikult Jeesuse kõnede kogu Matteuse ja Luuka juures. Sellele liitub veel igasugust „erivara“ — S. Eriti vormilooline kool arvab, et neis allikais leiduvat algkoguduse usku ning arvab sääl veel võivat eraldada vanemaid ning nooremaid „kihte“. Viimaste aastate loenguis, juba enne, kui ma tutvusin kõlaanalüüsiga, olen ma selle nimetuse „koguduseusk“ või „koguduseteoloogia“ vastu seisnud, sest see on liig udune ja segane. Kes seisab nüüd selle koguduseteoloogia taga? Ja nüüd tuleb kõlaanalüüs ja toetub tuntud tõsiasjale, mis leidub igas sissejuhatuses, mida meile on säilitanud Eusebiuse kui Papiase lause (täht. varsti päälle aasta 100.): Markus, Peetruse tõlk, kirjutas kõik üles, mida ta mäletas Peetruse ettekandeist (*διδασκαλία*). (Hist. Eccl. III 39.) Sievers võib nüüd I Peetruse kirja abil fikseerida Peetruse häält, kusjuures häälevõnge oma nime nimetamisel paneb punkti i-le, et siin on tõepoolest tegemist Peetruse häälega. Jeremias, kes täpselt jälgib oma õpetaja Sieversi hääleeraldamist, trükib Peetruse osa oma Markuseevangeeliumis erikirjaga. (AU, 31—52). Seda leidub läbi kogu evangeeliumi esimesest kuni viimase pää-tükini. Sääljuures kuulub paljugi muile autoreile. Selle jätan siin kõrvale. Ainult üht üksikasja tahaksin käsitleda ligemalt. Juba Sievers jagab Peetruse hääle kaheks jooneks. Peajoon sisaldab Peetruse häält kreeka algkeeles (isikukõvera viltune asend), teine on kreeklase poolt (horisontaalne asend) aramea keelest tõlgitud, mil puhul ka siin häälevõnge näitab, et see on Peetruse häält. Sest häälevõnge säilib ka tõlkimisel.

Siin võib nüüd arutada küsimust, kas jüngrid oskasid kreeka keelt, kas Jeesus on nendega kõnelnud vahel aramea, vahel kreeka keeli. Issand on kahtlemata osanud kreeka keelt ja ka kõnelnud seda. Ülekuulamisel Pilaatuse ees pole ju tõlki. Ja ka õpilased oskasid kreeka keelt. Maaala, kus sünnivad sünoptikute lood, maakoht Galilea mere põhjapoolses osas, oli tuntavalt kreeka mõju all. Rahvas kõneles suurelt osalt kaht keelt. Ka õpilastega olevat Issand vahete-vahel kõnelnud kreeka keeles. Nõnda arvab

Sievers, Jeesus olevat õpetanud jüngreile „Meie Isa“ ja nimelt Luuka teksti viie palvega kreeka keeles.

Ja sellega tuleme küsimuse juure, mis on eriti huvitav: Kas on meil ka sõnasõnalisi tsitaate Issandalt, kas võib ka Jeesuse hääle kõlama panna kõlaanalüütilise kunsti abil? Sievers jaatab seda, ta annab isegi häälevormeli 4 kg. On tegemist (enamasti) eriti mõjuvate sõnadega, mis erinevad kõlaliselt oma ümb-
rusest. Sievers loeb (Textaufbau 28) 24 sõnasõnalist tsitaati Jeesuselt, mis suurimal hulgal leiduvad Sieversi allikas J (= Johannesehääl), millest kohe tuleb juttu. Jeesuse sõnad on laiali paisatud kõikjale nelja evangeeliumi. Mõned näited: Joh. 4₂₆ ἐγὼ εἰμι ὁ λαλῶντος (Sievers tähendab siia juure: „Jeesus samariitlannale, jüngrid tulevad just ἐπὶ τοῦτω tagasi ja kuulevad veel neid sõnu“). Mark. 8₂₇ enne Peetruse tunnistust: τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι (paralleelid Matt. 16₁₃; Luuk. 9₁₈ vähe erinevad). Mark. 14₂₀ ὁ ἐμβαπτόμενος μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ τρύβλιον. Õhtusöömaaja seadmise sõnad Mark. 14₂₂ Λάβετε τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου s. 24 τοῦτό ἐστιν τὸ αἷμά μου. Joh. 18₅ vangivõtmisel ἐγὼ εἰμι. Kuni küsimuseni ülempreestrile Joh. 18₂₁ τί με ἐρωτᾷς. — See ei tähenda, et teised Jeesuse sõnad poleks ehtsad. Ainult, et siin edasiandja pole enam hoidnud alal Jeesuse hääle kõla.

Kurioosumina võiks nimetada, et kord kuuldub ka naise häält ilusas üteluses Mark. 7₂₈ „Ja isand, aga ka koerukesed söövad laua all raasuke si, mis kukuvad maha laste käest.“ — Aga läheme nüüd nende kõrvalekaldumiste järele tagasi küsimuse juure, kust me algasime, s. o. kui kaugelt apostlid võivad kõlaanalüüsi põhjal arvesse tulla evangeeliumite koostajaina.

Ütlesime ülal, et meil on Peetruse hääl kahel joonel, üks tõlgitud originaal kreeka (P) ja teine aramea keelest (A). Edasi peaks nimetama häält J (Sievers jagab veel J¹ ja J²). Seda leidub kõigis neljas evangeeliumis (Textaufbau 29—31). Häälevõnge näitab, et see on Johannes Sebedeuse hääl. Olgu siin mainitud, et häälevõnge ei ilmne mitte ainult oma nime nimetamisel, vaid ka nime asendamisel. Nõnda „teine jünger“ Joh. 20, kus see „teine jünger“, nagu tõestatakse, olevat just Sebedeus. Johannes nime ei esine I Joh. kirjas, aga häälevormel on sama kui evangeeliumi joontes J¹ ja J². Samuti nagu Peetrusel, eraldab Sievers originaal kreeka (J) kõrval veel aramea keelest tõlgitud (B). Edasi on aramea keelest tõlgitud Jakobuse (C) ja Andrease (II') pärimused. Sellega on meil nelja esmakutsutud jüng-

rite hääled. (Matt. 4₁₈—₂₂; Mark 1₁₆—₂₀; Luuka juures on neid kolm Luuk. 5₁—₁₁), kellest mitu korda nimetatakse Peetrust, Jakobust, Johannest evangeeliumi jutustuse tähtsail kohtadel, üks kord nimetatakse aga kõike nelja (Mark. 13₃) Issanda lähemaks kaaslaskonnaks. Edasi tuleks nimetada Matteust, keda jagatakse 4. alajooneks, millest M¹ õieti ongi oodatav aramea keelest tõlgitud Algmatteus. See läbib katkendeina kogu Matteuseevangeeliumi. Lõpuks olgu veel mainitud algselt arameakeeles Tooma pärimust, mis leidub vaid Matteuse juures. Väga hõlpsa ülevaate annab Jeremias (AU 161 j.), kus on ka näidatud, millistes evangeeliumides üksikud allikad leiduvad. Sellega oleksid kahe-teistkümnest — kuus kaastegevad evangeeliumide koostamisel. Viie esimese juures koostaja on tõestatud häälevõnke kaudu. On aga veel teisi evangeeliumiallikad, mille autoreiks võiksid olla siiani veel kindlaks tegemata isikud (apostlid?).

Sievers'i järgi kannavad kolm esimest evangeeliumi õigusega oma nime. Markus, Matteus, Luukas ei ole aga niivõrt nende nime järelle nimetatud evangeeliumide autorid kui redaktorid. Teisiti on neljanda evangeeliumiga. Johannes Sebedeuse hääle esineb igatahes küllaldaselt, redaktor olevat aga too presbüter, kelle nimi on ka Johannes. Tema häält leidub päälle neljanda evangeeliumi ka Joh. Ilm. raamatus ja II ning III Johannese kirjas (ὁ προεσβύτερος II Joh. 1. III Joh. 1).

Mis puutub kronoloogiasse, siis ütleb kõlaanalüüs, et seisavad teineteise vastu Peetruse kronoloogia Markuse evangeeliumis, mille on võtnud üle ka Luukas ja Matteus ning Johannese kronoloogia, kui Peetruse kronoloogia ülepea tahabki olla kronoloogia ja mitte pole jutustamistüüp.

Evangeeliumide tekkimine on kõlaanalüüsi järgi oluliselt teisugune kui arvati siiani. Paljudgi näib kunstlikuna. Aga paljud tulemused on siiski äärmiselt paeluvad. Kas pole ahvatlev kuulda evangeeliumidest suurema hulga jüngrite hääli?! Kui usaldatavaks saab sellega jutustatu. Suur hulk üksikasjalikku tööd on tehtud Sievers'i ja — tema resultaatidel põhjeneva — Jeremiase poolt. Edasised küsimused tungivad hulgana päälle ja ootavad lahendust. Ainult üks näide. Ainult üks näide! Kui meil tõepoolest mingi — muidugi loomulikult kirjalik — evangeeliumipärimus on, mis pärit Jakobuselt (Sievers märgib teda C), siis peame kirjalikkude ülestähendustega minema palju tagasi, umbes

kuni aastani 40, sest Jakobus Johannese vend surmati Ap. t. 12₂ järel aastal 44 Heroodese poolt.

Üldiselt võib küll öelda: mis puutub evangeeliumesse, siis toetab kõlaanalüüs konservatiivset positsiooni. Et sünoptilised evangeeliumid allikaist on kokku töötatud, on vana tarkus. Nüüd aga neljas evangeelium. Sääb ju kõlab teiste kõrval Johannes Sebedeuse hää. Kuna aga Johannese häält leidub ka sünoptikuis, siis satume, nagu Jeremias, kõnelema mitte enam kolmest, vaid neljast sünoptikust.

Nüüd ma jätan evangeeliumid, tahan III osas veel nende juure tulla tagasi — ja vaatlen nüüd Pauluse kirju.

Väljume I Peetr. 5₁₂: „Silvanuse, nagu ma arvan truu venna kaudu ma hiljuti teile kirjutasin.“ Siin on juba — enne kõlaanalüüsi — teravmeelne Theodor Zahn otsustanud, Silvanus polevat ainult kirjaviija, ta pidavat olema kaastegev ka kirja kirjutamisel.

Vaatleme Pauluse kirjade alguseid: 6 korda (Room., Gal., Eev., I. II. Tim., Tiit.) leiame ainult Pauluse nime, kui kirjutaja või läkitaja, 4 korda Pauluse ja Timoteuse (II Kor., Fil., Kol., Filem.), 2 korda Pauluse ja Sostenese (I Kor.). Nüüd võiks ju arvata Pauluse kõrval nimetatud (Timoteus 6 korda, Silvanus 2 korda, Sostenes 1 kord) olid Pauluse juures, kui ta kirjutas rsp. dikteeris, nad saatsid tervitusi temaga koos. Mis ütleb aga nüüd kõlaanalüüs? Juba 1918. a. W. Schanze, ühel arvamusel Sieversiga, leidis Kaalatia kirjast ainult $\frac{2}{5}$ kuuluvat Pauluse häälele, ülejäänud aga jaotas mitme hääle vahel. Alguses võidakse mõista seda resultaati nii, nagu Sievers tahab, et nii mõistetak, et Paulus on kirja vaimne algataja. Ta on osalt dikteerinud osalt jätnud viimistlemise tema näpunäidete järgi kaastööliste hooleks. Võibolla on aga lugu veel koguni teisiti. 1926—1929. a. andis Sievers välja pikema ettevalmistuse ning mitmekordse materjali kontrollimise järele Pauluse kirjad. Ette asetab ta 22. leheküljelise tähtsa eessõna. Tekstid ise on paljundatud lao raskuse tõttu alguses masinal, siis käsikirjas. Eeldatakse varemate kõlaanalüütiliste tööde tundmist. Kes nüüd võtab kätte need 3 vihku, leiab siin küll Sieversi resultaate, puudub aga kõlaanalüütiline aluspõhi. Ma pean ka siin piirduma vaid tähtsaima esiletoomisega.

Kuipalju kirju on Paulus kirjutanud? Kaanonis meil on 13. Sievers ütleb kord: „Kui Paulus tõepoolest oleks kirjutanud vaid

ainult paar temanimelist kirja, misjaoks tal siis vaja oli sekretäride abi, nagu Timoteuse, Silvanuse ja teiste? (Textaufbau 74). Et Pauluse kirju on läinud kaduma, et näiteks on olnud vähemalt 4 Korintuse kirja, millest meil on alal teine ja neljas I-se ja II-sena kaanonis, kuna esimene ja kolmas on läinud kaotsi, on ometi niihästi kui kindel. Sievers'i järgi on pilt veel koguni teine. Sievers nimetab terve rea isikuid Pauluse kaastöolistena, kõigepäält kirjade alguses nimetatud Timoteust, Silvanust, Sostenest. Nende kõrval on enam tegevad kaks identifitseerimata häält X ja Y. Ja nüüd imestatagu! Ka Johannese häält kuuleme Pauluse kirjadest, näiteks Room. 13₁₁ „öö on läinud mööda, päev aga jõudnud kätte“. See on järeldatud puht kõlaanalüütiliselt. Samuti kuuluvat pühaõhtusöömaaja seadmise sõnad I Kor. 4_{22—26} Johannes Sebedeuse häälele ja siin nimelt „asendatud ekstserti evangeeliumi teatest, millel juba J¹ oli kasustada. „Meie laused on võetud Johannese algevangeeliumist, mis tol ajal veel oli tükeldamata (Paulinen 6). Siis pole meil enam tarvis murda pead selle kallal, miks Johannese evangeeliumis ei kõnelda õhtusöömaaja seadmisest. See läheb neljanda evangeeliumi redaktori, presbüteri Johannese, arvele! Lubatagu mul tulla otsekohe lõppresultaadiga: Paulus on kirjutanud palju enam kui meie 13 kanoonilist kirja. Textaufbau 72—81. antakse suurim arv — 38. Sievers'i arvates leidub Pauluse kirjades jälgi mitte vähem kui 180 isikult. (Paulinen 17). „Timoteusel oli arvatavasti kunagi rikkalik arhiiv Pauluse kirju ja sellest materjalist ta on siis teinud üldise vajaduse kohaselt tarvitatavaid väljaandeid. (Paulinen 8). Timoteuse töö on samal viisil veel kord läbi töötatud Sostenese poolt. (Samas.) Siin tahaksime küll hüüda Ap. t. 26₂₄-ga „Sa märatsed, suur kunst paneb sind märatsema!“ Aga vaadatagu asjale kord ka teisest küljest. Kuskil ju ühendati kord Pauluse kirjad teatud koguks, mis ju II Peetr. 3₁₅ olid kasustada, olgu see nüüd Roomas või Eevesuses või kuskil mujal. Kui Pauluse seltsilised tõepoolest on kaastegevad kirjade kirjutamisel, mis ei tohiks olla ebatõenäoline, siis olid nad muidugi ka kõige kohasemad korraldama sellist kogumit, kusjuures tuleb pidada meeles, et kirjanduslik omandusõigus tol ajal ju veel ei maksnud ja meeste suhtes, nagu Timoteuse ja Sostenese, ülepea ei tule arvesse.

Üksikasjust lisan veel juure, et kõlaanalüüsi järgi paljukahtlustatud Eevesuse kiri samuti Paulusele kuulub nagu teised kirjad; Eev. 1₁ ja 3₁ leidub Pauluse nime nimetamisel häälevõnge.

I ja II Tessaloonika kirjade alguses („Paulus ja Silvanus ja Timoteus“) kuuleb Sievers häälevõnget Silvanuse ja Timoteuse nime juures. Pauluse juures mitte! Sellest järgneb, et Silvanus kui Tessaloonika kirjade valmistaja on kirjutanud: Paulus, Silvanus (häälevõnge!) ja Timoteus olevat pannud siis pärast nime (häälevõnge!) juure. — Karjasekirjad olevat Anonymus kirjutanud Pauluse ülesandel. Pauluse nime juures, kõigi kolme kirja alguses, ei kuule Sievers häälevõnget. Paulusele kuuluvaiks tuleb neid aga pidada ikkagi, sest Paulus on vaimne algataja. Tema häält leiab Sievers ainult vähestes sõnades I Timoteuse kirjas.

See on täiesti teissugune kujutlus kirjade tekkimisest, kui meil oli siiani. Sellele, kes kaldub konservatismi, on rahulduseks, et Sieversi resultaadid, kellele vastuolud konservatiiv-liberaalsed ju ei tule üldse arvesse, kõvendavad ja toetavad konservatiivset positsiooni.

Siiani olen oma ettekande II osas püüdnud näidata kõlaanalüüsi rakendust 1) Evangeeliumitele, 2) Pauluse kirjadele, 3) tahaksin juhtida teie tähelepanu muuseas nüüd ka mõnele väljavalitud üksikasjale.

I. Peetruse kirjast kõneleb Sievers Textaufbau lk. 70—81. Seda tuntakse, et I Peetruse kirjal ja Paulusel on suhtepunkte. Feine (Einleit. 202): „I Peetruse kirjas tarvitatakse sageli Pauluse kujutlusi ning vormeleid. Tuleb väita tõenäoliktult, et I Peetruse kirjas on literaalselt kasustatud Rooma või Eevesuse kirja. Sievers annab kogu kirja kõlaanalüütilise läbitöötuse. Selle järele leidub Peetruse häält 1_{1—13}; 2_{11·12}; 4_{12·13}; 5_{1·6·13·14}. — See on 105.-est salmist 20.-nes. Suurem osa on Pauluselt! Vahel ilmub ka Markuse häält! Sievers arvab, „Markusel olnud suur kogu Peetruse ja Pauluse kirju, kust ta nagu hääks arvas, võttis, mis talle näis kohasem tema ettekavatsetud kogumile. Ta oleks siis töötanud umbes samuti nagu Timoteus Pauluse kirju redigeerides.“

Paljukahtlustatud II Peetruse kirja üle, paljuarutatud Jakobuse kirja ning Juuda kirja üle, otsustab Sievers: „Uuest Testamendist tunnen ma siiani ainult kolm, aga väga selget näidet, mida küll otsekohe võiks nimetada vagadeks võltsinguteks, nimelt II Peetruse, Jakobuse ja Juuda kirjade alglaused, mida üks ja sama mees on pannud nende kirjade algusesse. Häälevõnge puudumisest nähtub päälle selle, et tolle mehe nimi polnud ei Peetrus, Jakobus ega Juudas.“ „Meie“-osade autor Ap. tegudes kaasa-

arvatud ptk. 6. 8. 21. olevat Nikolaus Antiookiast, kes Ap. t. 6₅ on nimetatud viimasena seitsmest mehest (häälevõnge!). Muuseas nimetatud noormeest *νεανιωτος*, Mark. 14₅₁, kes Jeesust seirab pääle tema vangivõtmist ja hädavaevalt pääseb tabajate käest, kõlaanalüüs tõendab olevat jünger Johannese. — Lubage mul nüüd lõpetada ringi, tulles tagasi Filippuse juure, kellest ma kõnelesin oma ettekande II osa alguses, et ta polevat mitte identne jünger Filippusega. Aastal 1933 on Joh. Jeremiaselt ilmunud lugemisväärne, silmatorkava tiitliga raamatuke: „Das Evangelium des Diakonen Philippus.“ Ad. Harnack on avaldanud juba 1906. a. (Lukas der Arzt 108 jj.) arvamust, et mõnigi evangeelne teade Filippuse ja tema tütarde kaudu on sattunud Luuka, kui Filippuse sõbra, evangeeliumi. Jeremias otsib neid jälgi. Ma ei saa refereerida siin tema uurimuse käiku. Elava fantaasiaga ja teravmeelse kombinatsiooniga rekonstrueerib Jeremias Luuka evangeeliumist Filippuse evangeeliumi ja trükib selle lk. 39— 66. Talle kuulub muuseas Peetruse kalapüük, Luuk. 5_{1—11}, Jeesuse jalgade pesemine patuse naise poolt 7_{36—50}, tähendamissõnad kadunud lambast, trahmarahast ja pojast 15_{1—32}, Emmause jüngerite lugu 24_{13—43}. Sellejuures tehakse kõlaanalüütiliselt kindlaks, et teine jünger, 18 s. Kleopase kõrval nimetatud, ongi just meie Filippus. Konstruktiooni kasuks olgu muide öeldud, et Filippus on ainuke, kellele Uues Testamendis antakse aunimi *εὐαγγελιστῆς* (Act. 218).

Oleks jutustada veel paljugi, aga ma katkestan.

Mu härrad! Kõheldes asusin oma ettekandele kõlaanalüüsi üle. Pole sugugi mugav seletada asjast, mille kohta küll raamatuist saab teada paljugi, milles aga siiski sugugi ei olda kodus. Sieversi poolt seatakse üles häälevabaduse põhinõue, mis asi see häälevabadus on, kirjeldab Sievers küll sõnadega, mis kõlavad küllaltki arusaadavalt, kuidas seda aga saavutatakse ettekandes, seda võib ju ainult (kui üldse) õppida, vaid kellegi asjatundja suulise juhatus kaudu ja sinna juure kuulub eriline anne ja aastate pikkune harjutus. Ja teisiti pole ka isikukurvi lõomisega ning hääletaksiga, põikindeksi leidmisega ning häälevõnke kuulmisega. Ja nüüd on Sievers surnud. Kas õnnestub õpilasil, mis ei õnnestunud õpetajal, viia läbi kõlaanalüüs ning saavutada talle tunnusust? Kui Sieversi anne oli erilaadiline, kas tuleb kunagi Sievers redivivus? Või jääb Sietzmanni otsus: teaduslikult mitterakendatav! — ? Kas langeb kõlaanalüüs unustusse ning jääb tolmuma

eksperimentaalsete vaimuteaduste muuseumi nurka? Kes võib siin mängida prohvetit? Et kõikpõhjeneks enesepettel, ei tohi siin öelda, kuna Sieversi ümber on kogunenud terve hulk vaimustatud õpilasi. Tunnustamist, või tagasilükkamist arvestamata, tahaksin lõpuks veel kord öelda: kui kõlaanalüütiline meetod ei pääse valitsema, siis võib ometi tema Uue Testamendi kirjanduse vaatlusviis mõjuda edasi ning kanda vilja.

Kasustatud kirjandus.

- Ed. Sievers. Ziele und Wege der Schallanalyse, 2 Vorträge, Heidelberg 1924. Metrische Studien IV 1918 f. (Abhandl. der phil. hist. Klasse der Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, Leipzig. Die Johannesapokalypse. 1928. Leipzig. Der Textaufbau der griechischen Evangelien. 1931. Leipzig. Die Paulinischen Briefe. 3 Hefte. 1926—1929. Pfeiffer, Leipzig.
- Joh. Jeremias. Der apostolische Ursprung der 4 Evangelien. 1932. Dörffling und Franke, Leipzig. Das Evangelium des Matthäus. 1932. Samas. Das Evangelium des Diakonen Philippus. 1933. Herrnhut. Gust. Winter.
- Ipsen und Karg. Schallanalytische Versuche. 1928. Heidelberg. (Germ. Bibl. Band. 24). Väga huvitav, ei tegele aga Uue Testamendiga.

Rikkalik kirjanduse loetelu leidub veel:

- Nowack. Die Schallanalytische Methode von Ed. Sievers. Langensalza 1924 (Pädagog. Magazin. Heft 969.).
- Ipsen und Karg (v. ü.) lk. 303—319.

Jooni lästadiusluse (laestadiusluse) levinemisest Eestis.

H. K. Erviö.

Läinud sajandi neljakümnendatel aastatel tekkis Põhja-Rootsis võimas usuline äratusliikumine, lästadiuslus, mis kannab algataja Lars Levi Lästadius'e (Laestadius) nime. See äratusliikumine levis lühikese aja jooksul üle Põhja-Rootsi, soome ja lapi asustuste, üle Põhja-Norra, Finnmarkeni, ning paarikümne aasta kestel üle terve Põhja-Soome. Sealt liikus äratus lõunapoole kuni Lõuna-ja Ida-Soomeni, leides pooldajaid siit ja sealt, kohati rohkem, kohati ainult mõne üksiku. Kuid sellega ei piirdunud veel liikumise levinemine. Soome Karjalast siirdus see üle piiri ida- ning lõunapoole, eriti Peterburisse ja Ingerisse, ulatudes osalt nii Narva kaudu ka Eestisse. Ja väljarändajatega levis see Põhja-Ameeri-

kasse, peamiselt seal elavate soomlaste keskele, moodustades seal praegugi oma kirikkonna.¹⁾

Liikumise algatajaks oli tolleaegne Kaaressuvanto Lapi-Soome koguduse õpetaja Lars Levi Lästadius. Tema sündis 10. jaanuaril 1800. a. Arjeplogis, Piitime Lapimaal, kus tema isa, olles peaaegu 200 aastat Lapimaal tegutsenud kirikuõpetajate suguvõsa liige, võitles tookord asunikuna põhjala rasket eluvõitlust. Algõpetuse sai Lars Levi oma poolvenna, Kvikkjokk'i lapi koguduse komministri, Karl Erik Lästadiuse juures. Lõpetanud Hernösandi gümnaasiumi, astus tema 1820. a. Upsala ülikooli, õnnistati 1825. a. Hernösandi toomkirikus kirikuõpetajaks ja määrati ühtlasi abiõpetajaks Arjeplogi kogudusse ning misjonäriks Piitime Lapimaale. Juba järgmisel aastal tuli tema Kaaressuvanto koguduse õpetajaks, kust 1849. a. siirdus Pajalasse. Suri seal 21. veebruaril 1861. a.²⁾

Kui Lästadius õnnistati õpetajaametisse, siis puudus tal veel usuline vaimustus. Oli ju tema peaharrastuseks loodusteadus, mil alal tema tegutses ka hiljem, saavutades tunnustatud nime eriti lapi taimestiku tundjana. Raske haigus 1832. a. ja tema armsaima lapse, Levi, surm 1839. a. valmistasid teed sisemisele murrangule. Lõplik pööre sündis 1846. a. Maria nimelise, raskete võitluste järele Jumala rahu leidnud, lapi neiu sõnade läbi. Lästadius oli „uuesti-sündinud“, ja sellest sai alguse liikumine, mis on paljudele vaevatuile ja koormatuile toonud sellesama õnnistuse.³⁾

Lästadiusluse õputus kujunes vähehaaval selle järele, misugused küsimused olude sunnil üles kerkisid. Kuid sealjuures tuli esile ka lahkarvamusi, mille suhtes ei saavutatud alati kokkulepet. Lästadiuse õpilaste ajal (1861—1899) suudeti küll veel ära hoida suuremaid lahkkelisid, kuid hiljem jagunes liikumine

¹⁾ Väinö Havas, Laestadiolaisuuden historia pääpiirteissään. Oulu 1927. Lhk. 83—90.

²⁾ Kõik kirjutuses esinevad kuupäevad on arvatud uue kalendri järele.

³⁾ Lästadiuse elulugudest on tähtsamad: Märta Edquist, Lars Levi Laestadius, Uddevalla 1922. Ilmunud soome keeles, nime all: Lapin profeetta, Porvoo 1933. — Kaarlo Castrén, Kiveliön suuri herättäjä Lars Levi Laestadius, Helsinki. Esimene trükk 1932, teine, parandatud ja täiendatud trükk 1934. — Eestis on Lästadiuse ja lästadiusluse kohta ilmunud: H. Karsikas, Lühike sõna L. L. Laestadiuse usuliikumisest. Tallinn 1931 ja H. J. Karm, Lars Leevi Laestadius — võimsa äratusliikumise isa. Noorte Juht 1936, lhk. 310—312.

kolme peaharru, mis siiani ei ole suutnud leida ühist teed hoolimata seda taotlevatest püüetest. Need harud on esikõigus (esikoius), vanameelsus (vanhoollisuus) ja uusäratus (uusihäräys). ¹⁾

Lästadiuslus on alati püsinud evangeeliumi luteri usu kirikus, tulles nõnda suureks õnnistuseks kirikuelule — eriti seal, kus see on domineerinud ja ikka veel domineerib ainukese usulise liikumisena, nagu näiteks Põhja-Soomes. Seda õpetust iseloomustab piiblikkus ja luterlikkus. Pearõhk langeb siin taassünnile. Selleks on tarvis meelesparandamise kuulutamist, mis sisaldab üheltpoolt käsusõna ja teiselt poolt Jeesuse Kristuse lunastamise tööd tema kannatamises ja surmas. Lõplik uuestisünd toimub usu läbi Jeesuse lepitustöö vastuvõtmises. Selle juures on vaja häälelist lepituskuulutust käte pealepanemisega ja pattude andestust. Nõnda moodustab piht ühe tähtsama tundemärgi liikumises. ²⁾

Nagu eelpool mainitud, tuli lästadiuslus Eestisse kõigepealt Narva kaudu. Narva oli elavas ühenduses Peterburiga, kus elavate soomlaste ja osalt ka Soome rootslaste keskel see liikumine oli kaheksakümnendatel aastatel levinenud. Seal tõmmati kaasa ka eestlasi, kellel oli soomlastega kokkupuuteid, ja nõnda peeti Peterburi lästadiuslaste palvelas mitte ainult soome- ja rootsi, vaid ka eestikeelseid koosolekuid. Jutlustajatest vendadest mainitagu eriti soomlasi K. T. Lindström'i, J. Mikkola't, H. Kultala't ja J. Ellonen'i ning Soome rootslast A. Helsingius't, kes kõik käisid hiljemini tihti ka Eestis. Peterburi eestlastest tegutses jutlustajana ainult andekas V. Vinkelberg, kes pärastpoole asus elama Narva-Jõesu. ³⁾

Eestisse tõi liikumise lihtne naisterahvas, Liisa Heinrichson, sünd. Eljas, keda Narvas tunti Dimitri Liisa ja Soome usklikkude keskel Viron Liisa nime all. Tema sündis 29. aprillil 1854. a. Toilas ja abiellus 1876. a. katelsepp Dimitri Heinrichsoniga, kes

¹⁾ Karm oma kirjutuses mainib eksitavalt ainult kaks haru, ühendades uusäratuse ja esikõiguse (mitte „erilised“).

²⁾ Havas, e. m. t. lhk. 96—108.

³⁾ E. Rantanen, Muistelmia Eestissä alkaneen Laestadiolaisen heräysliikkeen alkupäiviltä ja valituista työmiehistä. Käsikiri 1928. Kokkuvõtte ilmunud ajakirjas Huutavan Ääni 1928, lhk. 140—142. — E. Rantanen jutustanud autorile. — Havas, e. m. t. lhk. 81. — Villem Vinkelberg sündis 25. I 1854. Vaivara koguduse personaalraamat.

oli kr.-kat. usku.¹⁾ Juba 4—5 aastaseltn tunnud ta sisemist rahutust. Peaaegu 30 aastat kestis selline olukord, mil tema tundis, et Jumala viha on temal. Siis puutus tema kokku lätadiuslastega, kes elasid tollal Peterburis. Nende kaasabil leidis ta rahu Jeesuses Kristuses. Sellele järgnesid võimsad elamused, liigutused ja suur rõõm, mis lätadiuslastele on tavaline. Tema ainult ei tunnud vaid ka nägi vaimusilmadega, et Jumala Poja veres oli maha kistud vahesein ka tema suhtes (Ev. 2, 14).²⁾

Poolteist aastat hiljem, — 1886. a. — külastas tema oma Narvas elavat ema ja õde Maria Pesser'it, et ka nende käest paluda andeks oma eksimusi ja ühtlasi jutustada sellest, mis temaga oli sündinud. Mõlemad jõudsid tema läbi elavale Jumala tunnetamisele. Nad olid esimesteks Narva lätadiuslasteks. Enne ärasõitu oli tal võimalus tunnistada patud andeks ka nn. Pisu-Isale, Kristian Pisule, kes oli Kreenholmi vabriku tööline.³⁾

Kristian Pisu lihtsad, kuid paljuütlevad tervitussõnad: „Mina usun oma pattude andestusse Jeesuse nime ja vere läbi ja et saan Jumala armu läbi õndsaks, kui suren,” mida Liisa Heinrichson oli temale õpetanud ja mida Eesti lätadiuslased hakkasid üldiselt tarvitama, said esimeseks äratustõukeks tema kaastöölisele, plekisepameistrile Peeter Saarmann'ile⁴⁾, kes pöördus oma õe mõjul, andes ennast täiesti Jumala kätte. Saarmann, kes oli väga tuntud ja lugupeetud, mitte ainult töölistkonna vaid ka vabriku juhatuse poolt, sai nüüd Eesti lätadiusluse juhtivaks tegelaseks.⁵⁾

Usklikud ehk Jumala lapsed, nagu nemad ennast nimetasid, käisid alguses iga päev, vahel ühe, vahel teise juures koos. Koosolekutele ilmus ka teisi, kas uudishimu tõttu või sellepärast, et sõna oli ka neid puudutanud. Sel viisil kasvas vähehaaval usklikkude arv. Esimeseks palvemaja taoliseks koosolekute pidamise kohaks (vahepeal oli neid peetud Saarmanni juures, kelle kui meistri korter oli selleks sobivam kui töölistkasarmute õhukeste, mitte laeni ulatuvate vaheseinadega üksteisest lahutatud

¹⁾ Vaivara koguduse personaalraamat.

²⁾ Liisa Heinrichson jutustanud autorile.

³⁾ Rantanen, Muistelmia. — Liisa Heinrichson jutustanud autorile. — Liisa Heinrichson suri 20. II 1936. a.

⁴⁾ Saarmann sündis 12. VIII 1853, suri 6. XI 1922. Narva Aleksandri koguduse personaalraamat.

⁵⁾ Rantanen, Muistelmia. — E. Rantanen jutustanud autorile.

toad) oli kuskil Narva eeslinnas üüritud maja.¹⁾ Koosolekute pidamine seal katkestati siiski pea Narva Aleksandri koguduse õpetaja R. Pauckeri surve, kuid see ei käi kindlasti mitte omavaheliste, kitsamas ringis toimuvate koosviibimiste kohta, mis on sellele nagu kõigile äratusliikumistele iseloomustavaks.²⁾ Avalikkude koosolekute pidamist jätkati 1893. a., seekord Jüri Karja praeguse raudteesilla kõrval olevas majas — Joaorus. Ka nüüd tuli sellest loobuda vastava loa puudumisel peagi, kuid pärast selle muretsemist algasid taas koosolekud üüriruumes.³⁾

Liikumise kasvamisest Narvas annavad meile pildi Narva Aleksandri koguduse aruanded, milles leiduvad esimesed teated lästadiuslusest 1889. a. Nagu õpetaja R. Paucker kirjutab, on koguduse usklikkude liikmete keskel märgata Peterburist alguse saanud metodistlikke mõjusid, kuigi need ei ole veel avaldunud kahjulikkudena.⁴⁾ Kuid juba järgmisel aastal kirjeldab Paucker põhjalikumalt seda liikumist, nimet. kohalikkude lästadiuslaste arvuks 50—60.⁵⁾ Õpetaja ise on teinud kõik liikumise takistamiseks, kuigi tema ühtlasi rõhutab, et usklikud ei taha kirikust lahkuda, vaid ümberpöörduvalt, käivad väga järjekindlalt kirikus ja armulaua. Nii on tema kutsunud nende juhtivaid tegelasi enda juure, et neid taas „õigele teele“ juhtida, see on tagajärgedeta.⁶⁾ Kirikus liikumise vastu peetud jutlused avaldasid mõju ja mitmed tõmbusid sellest tagasi.⁷⁾

Paar aastat hiljem võttis liikumine siiski, kõigest vastuabinoõdest hoolimata, uuesti hoogu. Sellesse kuuluvaks loeb ennast 150—200 koguduse liiget.⁸⁾ Järgmisel aastal on see arv tõusnud juba 200—250-le.⁹⁾ Ka hiljem on märgata selle kasvamist ja ühtlasi näib, et liikumine on saavutamas kindlat ja tunnustatud khta usulises elus. Nii kirjutab Paucker oma aruandes 1897. a.:

¹⁾ Aleksandri koguduse aruanne 13. X 1890. ERKA. EKA.

²⁾ E. Rantanen jutustanud autorile. — Aleksandri koguduse aruanne 13. X 1890. EKA. ERKA.

³⁾ E. Rantanen ja Miina Karja jutustanud autorile. — Aleksandri koguduse aruanne 25. X 1893. EKA. ERKA.

⁴⁾ Aleksandri koguduse aruanne 1. XI 1889. EKA. ERKA.

⁵⁾ Aleksandri koguduse aruanne 13. X 1890. EKA. ERKA.

⁶⁾ Pauckeri kiri 29. VI 1899 praost W. Kentmannile. Aleksandri koguduse missiiv. Koguduse arhiiv.

⁷⁾ Aleksandri koguduse aruanne 13. X 1890. EKA. ERKA.

⁸⁾ Aleksandri koguduse aruanne 15. X 1892. EKA. ERKA.

⁹⁾ Aleksandri koguduse aruanne 25. X 1893. EKA. ERKA.

„Mis puutub lätstadiuslastesse (die Hihuliten) ehk Jumala lastesse, siis — kasvab nende pooldajate arv kuigi mitte tähelepandavalt, kuid siiski järjekindlalt, nemad on aga jäänud palju vaiksemateks ja nendest räägitakse ka ainult vähe, näib isegi, et nemad vähehaaval asendavad vennastekogudust (Herrnhut), mille mõju on siin peaaegu kadumas.“¹⁾

Selle rahuliku arengu katkestas tormihoog, mille algatajaks oli Soomest, jällegi Peterburi kaudu, 1898. a. siia jõudnud uusäratus (uusihäräys). Narvas ja Narva-Jõesuus sünnitas see ekstaatilise liikumise, mida tuntakse narvluse (narvalaisuus) nime all ja mis siit levis omakorda Peterburisse ja sealt edasi Soome. Kuid selle liikumise kirjeldamine ei kuulu siia. Mainitagu ainult, et pärast selle tormihoo raugemist ei saavutanud lätstadiuslus enam Narvas seda kasvavat tendentsi ja poolehoidu, mis temal oli varematel aastatel. Narva jäi siiski ka hilisemal ajal Eesti lätstadiusluse keskkohaks, niihästi liikumise levimise, kui ka mujal elavate usklike jätkuva hingehoidliku hoolitsemise suhtes.

Narva-Jõesuhu jõudis lätstadiuslus Narvast sügisel 1893. a. Sealse tuletorni vaht, Jüri Vatt, oma naisega haarati liikumisest — kellegi Pikk-Annaks hüütud kaupleja mõjustusel. Temast sai liikumine tähelepanuväärse pooldaja ja levitaja²⁾. Teistest tähtsamatest tegelastest ja ühtlasi jutlustajatest mainitagu Jüri Koch'i ja eriti Klaus Huusmann'i, kes on tõlkinud ja välja andnud Lätstadiuse jutlusi³⁾. Alguses võitis liikumine Narva-Jõesuus palju pooldajaid, nende arv võis olla umbes 60, kuid jätkuvat kasvamist ei olnud märgata. Esimeseks kooskäimise kohaks oli Julius Rosenfeldt'i maja, mis oli praeguses Tuletorni tänavas, nr. 11. Hiljem peeti koosolekuid tolleaegses Jaan Lust'i majas, millele ehitati juure usklike kulul suurem tuba⁴⁾.

¹⁾ Aleksandri koguduse aruanne 21. X 1897. EKA. ERKA.

²⁾ Vaivara koguduse aruanne 17. X 1894. EKA. ERKA. — E. Rantanen ja J. Koch jutustanud autorile. — Jüri Vatt sündis 1. IV 1856, suri 29. VII 1926. Narva-Jõesuu koguduse personaalraamat.

³⁾ Jüri Koch sünd. 19. IV 1859. Klaus Huusmann sünd. 12. II 1870, suri 14. IV 1920. Lätstadiuse jutluseid ilmus aa. 1912 ja 1913 kokku 13 vihku pealkirja all „Lappimaalt prausti Lars Leevi Laestadius'e jutlused“.

⁴⁾ Vaivara koguduse aruanne 17. X 1894. EKA. ERKA. — J. Koch jutustanud autorile. — Lusti maja, mis asub Kõveras tänavas, kuulub praegu Anna Jaanusele.

Vaivara koguduse õpetaja Christoph Tomberg, kellele Narva-Jõesuu tol ajal allus, suhtus lätadiuslastesse enamvähem heatahtlikult. Seda nähtub muuseas sellest, et kui lätadiuslaste koosolekud ametivõimude poolt keelati, Tomberg lubas neil sellele vaatamata, väiksemal arvul kokku tulla ¹⁾).

Narva-Jõesuust kandus lätadiuslus jaanuarikuus 1894. a. Jõhvi kogudusse, kõigepealt Valaste külla. Liikumise levitajaks oli Jüri Vatt, kelle Valastes elav vend, Madis Vatt, oli esimene, kes seal ühines liikumisega. Ka seal leidis see alguses elavat poolehoidu; 36 koguduse liiget äratati selle läbi ja hiljem tõusis usklike arv 50—60-le ²⁾). Vähehaaval algab siiski tagasimineku. 1896. a. kõigub nende arv 30—40 ümber ja väheneb iga aastaga. Eriti nooremad tõmbuvad tagasi ja uusi juure ei tule. See olenes peaaesjalikult sellest, et koguduse õpetaja Th. Christoph suhtus lätadiuslusse eitavalt, nähes selles ainult väärdõpetuslikku usulahku, ehkki selle pooldajad käisid usinasti kirikus ja armulaua ³⁾).

Siin kannatasid lätadiuslased ka kõige rohkem. Nende koosolekute takistamist ja laialiajamist tuli ette ka Narvas ja Narva-Jõesuus, kuid siin võeti (peale selle) tarvitusele teisigi abinõusid. Nii Maria Lasperg, üks esimestest usklikest, istus vangis koosolekute pidamise pärast kahel korral, kokku 9 päeva ⁴⁾). Tema vanemat tütart keeldus Christoph konfirmeerimast, kuna see ei tahtnud loobuda oma usust. See toimus alles 2 aastat hiljem, kui tütar oma veendest loobus ⁵⁾). Kooliõpetaja Mihkel Kaup jäi ustavaks surmani, sellest hoolimata, et teda oma usu pärast kooliõpetaja kohalt vallandati. Koosolekute pidamist ja eriti usklike külastamist jutlustajate-vendade poolt püüdis

¹⁾ J. Koch jutustanud autorile.

²⁾ Jõhvi koguduse aruanne 10. X 1894. EKA. ERKA. — Maria Lasperg jutustanud autorile.

³⁾ Jõhvi koguduse aruanded 10. X 1894, 20. X 1896. EKA. ERKA., 13. X 1899, 15. X 1900, 14. X 1903. E. E. L. K. konsistooriumi arhiiv.

⁴⁾ Maria Lasperg, sünd. Sagen, s. 18. VII 1859, jutustanud autorile. Jõhvi koguduse aruande (18. X 1859) järele on kedagi koguduse liiget, võimalik et Maria Lasperg'i karistatud rahukohtuniku poolt 5. rublaga.

⁵⁾ Maria Lasperg jutustanud autorile.

politsei, õpetaja ülesandel, kõigiti takistada ¹⁾). See kõik mõjus koguduse liikmetele, pidurdades liikumise levinemist ²⁾).

Narva-Jõesuust ulatus lästadiusluse levinemine 1894. a. ka Viru-Nigulasse, kuigi ei suutnud seal püsivalt maad võtta. Mõned Narva-Jõesuus töölolnud Viru-Nigula rannakülade neiud olid Narva-Jõesuus ühinenud liikumisega ja püüdsid koju tagasi pöördudes seda ka seal, eriti Kundas, levitada. See ei andnud siiski tagajärgi ja juba järgmisel aastal oli liikumine sealt täiesti kadunud ³⁾).

Narva polnud ainuke koht, kust laestadiuslus leidis tee Eestisse. Teiseks seesuguseks ukseks oli Tallinn, kus äratusliikumine, ehkki vahepeal peaaegu kustununa, on säilinud tänini. Esimese sädeme toojaks oli siin Soomest pärit olev major John Ryselin, keda tol ajal nooremleitnandina 1889—1892. a. komandeeriti vene keele õppimise otstarbel Tallinnas olevasse Bjelomorski polku. Olles juba siis „ärgeanud“, otsis tema ka seal sama-meelseid ja rajas lästadiuslusele tee Tallinna. Ryselin ei tegutsenud veel jutlustajana, vaid tegi südamliku armastusega külvi-tööd omavahelistes keskusteludes. Tema võttis tihti osa koosolekutest, mida peeti Tallinna evangeeliumi palvemajas ja ka samas majas elava Karl Oppi juures. Seal kogunes Ryselini ümber väike grupp, kõigerohkem paarkümmend inimest, kellest siis kujunes Tallinna lästadiusluse algrakuke. Pärast Ryselini lahkumist oli kuni surmani usklike juhtivaks tegelaseks mainitud K. Oppi ⁴⁾).

Lästadiusluse levinemisele ja kasvamisele oli tähtsaks toeks elav läbikäimine Eesti ja Peterburi usklike vahel. Sealsed jutlustajad-vennad ja ka mõned teised usklikud käisid sageli mitte ainult Narvas, vaid ka Narva-Jõesuus ja isegi Jõhvis. Narva ja Narva-Jõesuu usklikud korraldasid jälle oma Peter-

¹⁾ Jõhvi koguduse aruanne 10. X 1894. EKA. ERKA.

²⁾ Praegusel ajal on lästadiuslust Jõhvi koguduses peale Valaste ka Jõhvi alevis, Kukrusel, Kohtla-Järvel ja Atsalamas, kuid siia jõudis hiljem, osalt alles viimastel aastatel.

³⁾ Viru-Nigula koguduse aruanne 22. X 1894, 22. X 1895. Alutaguse praostkonna aruanne 29. X 1894. EKA. ERKA.

⁴⁾ Ryselini kirjad autorile. — K. Oppi, mainitud Oppi poeg, ja A. Liljenthal jutustanud autorile. — Ryselin sündis 22. X 1863, Oppi 7. III 1826, suri 29. X 1901. — Elav ühendus Tallinna ja Narva lästadiuslaste vahel tekkis alles Eesti ajal.

buri reise nõnda, et neil oli võimalik külastada ka oma seal elavaid kaasusklikke ja nende koosolekuid ¹⁾).

Lästadiuslusel tuli Eestissegi levinemisel käia samasugust rada, mis on alati saanud äratusliikumistele osaks. Ametlik kirik asus tema suhtes eitavale seisukohale, sellele vaatamata, et liikumine on tahtnud püsida ja on ka püsinud ustavana kirikule, kes oli tema sünnitajaks. Jumala armu sügavused on ometigi ääretumad. Sellepärast ei ole ka inimesed nende mõõtjateks. Nagu igale tõelisele kristlasele on see tee armsaim, mille kaudu tema sai äratatud, nõnda on ka äratusliikumistega. Ja seal on vastolud paratamatud, kus ei mõisteta ühelt poolt seda, et äratusliikumised on Jumalast, kes ka nende läbi jagab õnnistust oma kogudustele ja kirikule, ja teiselt poolt seda, et Jumala arm ei avaldu oma rikkuses ainult ühel, piiratud viisil.

Mis puutub lästadiusluse mõjusse usuelus, oli see kindlasti kõige suurem just liikumise levinemise aastatel. See ei piirdunud ainult nende koguduste liikmetega, kes otseselt ühinesid sellega, vaid ka paljud teised, kes käisid lästadiuslaste koosolekutel või kokku puutusid tema pooldajatega, olid sest mõjustatud ²⁾). Kuigi liikumise levinemine riivas vaid väheseid kogudusi ja ka neid ainult osaliselt, on lästadiuslus jätnud siiski nende usuellu püsivaid jälgi.

H. K. Erviö.

Prohvet Maltsvet.

Hugo Masing.

(3. järg).

Seda tõestavad ka kõik muud asjaolud. Ükski revolutsionäär ei pane maksma oma poolehoidjate seas selliseid rangeid määrusi nagu Maltsvet. Paistab, et neid kuidagi ei saa viia ühendusse ekstaatikuga, kes kuulutab maailma lõppu, kuid ometi on tavaliselt just nii, et ekstaatik tüdimuse viivel sunnib end ja teisi rangete käskude alla, et olla ekstaasivääriline ja saavutada uut elamust. Eriti muidugi siis, kui tal on hirm ekstaasi eest ja ta mee-

¹⁾ Narva Aleksandri koguduse aruanne 13. X 1890. EKA. ERKA. Jõhvi koguduse aruanne 10. X 1894, 20. X 1896. EKA. ERKA.

²⁾ Narva Aleksandri koguduse aruanne 21. X 1896. EKA. ERKA.

leldi püüaks vältida seda. Harilikult ta ise oma mehhanismi ei tunne ja puritanistlikule käsuandmisele, mis muidugi ainult harukordi võib olla täiesti originaalne, ta otsib põhjendusi mujalt. Nii ka Maltsvet arvatavasti tahtis tuua maailma puhta Jumala koguduse, kes siis pääseks viimase aja hädadest ning osa nõudeid on võetud, võib olla teadlikult taevakäijailt, osa kaudselt või otseselt pärit V.T.st ja vist ainult mõni kõrvaline asi, Maltsveti enda leitud.

Ta manitseb oma tegevuse algusest saadik (detsember 1854) rahvast käia hoolega kirikus ning armulaua ja kodu lugeda Piiblit (G. Malts K 407). Pühapäeva pühitsemise asjas ta näikse olnud väga rigoroosne üldse¹). Viinakööki pühapäeval minna tööle on patt, sest Jumal on loonud vaid 6 tööpäeva (K. 49 v. K. 228). David Põddruse küsimusele, mis siis saab, kui selle eest karistatakse, ta vastanud, et siis lastagu end mõisatallis vaikselt nuhelda ja kannatatagu, küll Jumal tasuvat. Kukevere ülekuulamisel (8. V 1858) Maltsvet seletab, et ta küll on rääkinud sellest patust, kuid pole andnud nõu inimesile mitte minna (K. 64). Riias ta kõneleb aga, vähemalt protokoll järgi, väga veidralt „sie mögten die Arbeit thun, wenn die Herren die Sünde davon auf sich nähmen; wenn die das aber nicht thäten, mögten sie lieber Schläge leiden, als sich gegen Gottesgebot vergehen.“ (K. 81) See on jällegi näide sellest, kuidas teda hellitatakse Riias ja lastakse, või pannakse rääkima kahemõttelist juttu. Sest see väide on absurdne iseendast. Võib ju olla, et mõni tõesti päris mõisnikult, kas ta võtab patu selle eest endale, kui mõisnik jaatas, siis oli kõik korras, aga vaevalt võis leiduda mõisnikku, kes pühapäeval töötamise pattu ei tahtnud võtta enda kanda ja teisi ometi sundis tegema pattu. See on niivõrd võimatu väide, et Kubjas David Põddruse tunnistus on kindlasti õige ja Riias taheti kasutada olukorda ning anda mõista midagi mõisnikele (vt. K. 84). Muidugi, siis see passiivne resistents ja külm ähvardus, et küllap Jumal tasub, mõjus mõisnikele nagu ässitus mässule.

¹) Kuigi PP 1861, 65 jutt, mille järgi pühapäeval ei tohi kütta ahju, leent keeta, loomi talitada ega miskit viisi liigutada näppu, tundub liialdatud, aga mitte täiesti uskumatu. Valjult pühitsesid pühapäeva ka taevakäijad: pühapäevased söögid tehtud valmis ette ja talitatud loomad (vt. Rudolf Põldmäe, Taevakäijad, Tartu 1935, lk. 156). Võib olla, et PP on ajanud segi palvemajusse suunduvad taevakäijad ja maltsvetlased.

Vaen viinaköögi vastu oli tingitud kaudselt ka sellest, et maltsvetlaste seas oli karmilt keelatud viinajoomine (K. 44. 55. 79. 83. 140. 184. 189. 258. 406. 407. 410. PP. 1861, 57. 65 Lipp 182, Vilde 44. 82), Vilde 283 (vt. K. 449) andmeil hiljem ka õllejoomine. Juba tsitaatide arv näitab, kui tähtis see nõue oli Maltsvetil ja kui veider ta tundus sellal. Joodi arvatavasti õud-selt, sest kui Ahrens 1859 Maltsvetile soovitab oma „patuga“ teenitud raha jagada vaeseile, siis ta vastab, et selliselt toimida ei luba ta südametunnistus, kuna vaesed selle raha jooksid maha esimeses kõrtsis, mis teel (K. 98). On keelatud ka suitsetamine ja tubakanuuskamine (K. 189. 258. 407. Lipp 183, Vilde 82. 283). Põhjus on mõlemal juhul sama: Püha Vaim ei tule selle sisse, kes lehkab viinast ja tubakast. See tähendab vist, et sellisest inimesest ei saa ekstaatikut. Kuid sama nõudis juba Tallinna Paap.²⁾

Maltsvetile on, vastandina kõigile hilisemaile ärganuile, väga tähtis inimese keha. Nagu Püha Vaimu tulek oleneb inimese lõhnast nii ta teisel väidab, et Kristus on loonud inimesile terved ihud, sellepärast neid ei tohi vigastada kuidagi, kuna nad selle tõttu muutuvad kõlbmatuks eluasemeks Jumalale. On keelatud koguni nii väiksed kriimustused nagu rõugepanemine (K. 49. 62. 64. 82). Kuna see oli eksimus riigiseaduste vastu, siis on meile siin säilinud rohkem seisukoha võtte. David Põddrus teatab (7. V 1858), et Maltsvet rõugeid nimetanud „metsalise märkideks“ (Ilm. 14,9). Ta ei salga seda imelikul kombel mitte Kukeveres nagu tavaliselt. Äraoleku aegu on rõugeid pandud ta lapsele ja seegi patt jääb rõugepanija kanda. Riias ta eitab seda, aga taas on näha, millise keerdkäiguga ta ise enda või teised on aidanud välja, sest protokollis seisab: „er habe selbst (!) sein Kind impfen lassen, und werde dann doch das Impfen nicht tadeln.“ Kuivõrd see jutt on kahtlane, näitab PP. 1861, 253 teade, mis paistab usutavana, et veel juulis 1861 pole keegi maltsvetlasist lasknud panna enesele rõugeid.

Muidugi on siin nüüd vaieldav, kumb oli algne, kas vaen riigivõimu korralduse vastu või usk, et inimene ei tohi vigastada oma liikmeid. Seda vaevalt saab määrata, sest kuigi ta Riias ütleb enese igapäev paluvat Keisri eest (K. 82), vimm selle vastu on ometi väga suur. Kuid on võimalik, et siin kumbki

²⁾ Vrd. O. Sild, UA III (1929), 104.

tegur pole tähtis, vaid just Joh. Ilm. 14,9, kus kõneldakse metsalise märgist käe pääl. See koht oli muidugi Maltsvetile tuttav ammu ja rōugete puhul meenus see otsekohe. Keda ta siis „metsaliseks“ pidas, ta vaevalt kunagi ütles.

Võib olla on samast printsiibist seletatavad ka Maltsveti riietusseadused: inimene peab olema väliseltki nii lihtne kui võimalik, siis ta on kõige lähemal olukorrale, millesse Jumal ta lõi. Riietusseadusist üldiselt on sageli juttu (K. 150. 163. 186), kuid otseseid andmeid selle kohta, mis Maltsvet pidas hääks on võrdlemisi vähe. Maltsvet ise kannab oma kutsumisest saadik lamba musta ja valge villa segust kootud halli (K. 398. 446. 449. 452. Lipp 182 Vilde 45. 82 PP. 1861, 58 RZ. 1861, no 120 kõneleb midagi valgest, mustast, hallist, kuid see on emb-kumb, kas kirjutaja või laduja eksitus, kuigi on võimalik, et need kolm värvi olid lubatud, mustast eraldi on juttu PP. 1858, 141, valgest 103). Sama värvust eelistavad ka ta Kuusalu pooldajad, vähemalt juba 1859 (K. 398 v. PP. 1861, 172). Muidugi maksab haisevate värviliste riiete keeld ka naiste kohta (K. 407 Vilde 44). Kuid vaevalt tehti vahet nii nagu PP. 1861, 59 arwab: „hallikuue mehed, musta mütsi naised, valge vaiba plikad“, sest muid andmeid pole, mis viitaksid sinna poole, ainult Lipp 182 väidab, et naised kandnud valget. Kõigest, mis säilinud, järgneb, et riide valmistamiseks tarvitati musta ja valget villa, sellepärast PP. 1861, 170 (mais) teade (et nad olevat valkjashallid kuued hävitanud ja segavat riidele enam musti ja tõmmukaid villu hulka, kuid siiski riie olevat alles vangihall) on segane täiesti. Sest selle lause esimene pool eeldab, et nad valgeks kasutasid lina, kuid olevat selle jätnud maha, kuna juudid ei tohi kanda poolvillast (3. Moos. 19,19), teine pool aga eeldab, et valgeks oli vill. Võimatu aga ei ole, et viimaseil nädalail tehtud riided olid tumedamad. Aga see olenes arvatavasti ka sellest, kuidas oli lugu kasutadaoleva materjaliga.

Üldiselt on keelatud kanda saabast või ummiskinga (PP. 1861, 163 Vilde 284), kuid arvatavasti see keeld vaevalt riivas kedagi.

Meeste juustemoe kohta on vähe andmeid. PP. 1858, 144 järgi Maltsvet käskinud meestel pügada pää, Vilde 284 aga ütleb, et polevat lepitud kokku ses suhtes, sest ka pikile juukseile olnud pooldajaid. Naistele on Vilde 283 järgi algselt antud

käsk kirikusse minna palmimata juustega 1. Peetr. 3,4 alusel, 1859. pääle aga pidanud ka lahtiste juustega töötama. Muidu nimetavad seda määrust K. 140. 407 J. 103 PP. 1861, 163 Lipp 182 Vilde 45. 82. Muidugi kuulub ka see keeld samasse kategooriasse, sest paelaga, mis palmiti juustesse, võis uhkeldada samuti nagu riietega.

Kuid neis korraldusis on väga vähe omapärast, umbes samast nõuab ju Tallinna Paap (vt. O. Sild UA. III (1929), 103 j. 110) ja kõik taevakäijad (vt. R. Põldmäe 137. 154. 171., O. Sild UA. VII (1935), 113—115). Muidugi erinevad üksikud nõuded osaliselt ja pole teada, et Maltsvet oleks nõudnud muude riiete põletamist. Kuid ta on jäigalt võtnud uuesti üles algse herrnhutismi kaasnähte (vt. R. Põldmäe 127), mis aga pole ainult talle omane sellal. Sest Miina Reining rääkinud 1860 ka sellest „dass man mit schlichtem Sinn und schlichtem Kleide in die Kirche gehen müsse.”

VT söögiseadusi peetakse vähemalt osaliselt, nagu mõned usklikud teda veel ju tänapäevgi. Maltsvet ise on kindlasti pidanud siga roojaseks, ega pole maitsenud ta liha, ega midagi sellest valmistatud (K. 123. 410. 449. v. Vilde 100). Nähtavasti pole uslikele see keeld olnud absoluutne (nii väidavad aga K. 140. 186. 189. PP. 103 Lipp 182 Vilde 45. 83. 106 j), sest 1860 Kiiu ülekuulamisel Maltsvet ütleb, et ta pole kunagi keelanud, vaid ainult öelnud, et olla Pühakirja vastu maitseda sealihha (K. 123, v. K. 45, 107). Kuigi sellest kaudselt võib järeldada keeldu, väidab G. Malts (K. 410) ometi, et seda pole olnud. Kuid verd ja verest valmistatud toite ei tohtinud süüa ükski maltsvetlane (K. 140. 189. PP. 1861., 58. 65 J 103 Vilde 45. 108, ka G. Malts K. 407).

Niipalju kui mulle on tuttavad taevakäijate soovid, ei leidu midagi taolist kuskil, kuid olen ometi kindel, et mitte Maltsvet pole esimene, kes mõtles nii. Igatahes küsimused on praegugi veel elavad (vt. Noorte Juht 1934., 27 j., kus keegi on esitanud toime-tusele küsimuse, kuidas on lugu vere söömisega?) ja Põhja-Eestis leidub herrnhutlasi, kes ei söö mauku ega verikooki. Kui sealihha sellal oli keeldud, siis see käsk vaevalt riivas palju, sest sigu oli vähe ja needki tangus.

Söömise suhtes on Maltsveti ennast kiusatud väga palju. On lugu (PP. 1858, 141, 1861, 66 Vilde 187), mille järgi ta oma

jüంగrite nähes söövat piima ja mett (v. Vilde 258), kuid kauge-
mal kõrtsides sealiha. Teisendi (PP. 1858, 142) järgi ta jätnud
kuskil talus toidu puutumata ja öelnud: „Ei mitte! seda pole tar-
vis; mina ei ela mitte leivast, vaid igast ühest sanast, mis Jumala
suust läbi käib.“ Pärast aga ajanud naha täis kõrtsis. Kui sel-
lel lool on reaalset alust, siis muidugi ta näitab Maltsveti kõiku-
vust. Kuid nad tunduvad kahtlased, sest vaevalt on usutav, et
Maltsvet pidas ennast Jeesusega (Mt. 4,4) ühel astmel seisvaks
ja teiselt poolt on vaevalt võimalik, et sellal mett oli saada hõlpsam
kui praegu. Kui sellel meelool on alust, siis ta pole muidugi mitte
ühendus maaga, mis jookseb piima ja mett (2. Moos. 3,8; üldse
V. T.-s 20 korda), vaid ennem sellega, et Jes. 7,14 järgi see on
Immanueli toit ja selleks Maltsvet võis ju eksaltatsiooni viivudel
pidada end. Kuid ta võis ka arvata, et olles õige iisraellane ta
peab sööma Palestiina toitu.

PP. 1861, 66 järgi Maltsvet ostnud oma Järvamaa poolda-
jaile valmis Kuusalu rannas silgud ja soola, sest teisilt saaduna
need oleksid olnud roojased. Kui see ongi õige, siis ometigi selle
teo taha me ei suuda näha enam. Pole selge, miks nad ei kõlva-
nud muidu maltsvetlasile. Võis ju leiduda erinevusi soolamise-
rituaalis, kuid see ainult ei õigusta sellist tegu. On tõenäolikum,
et Maltsvet lihtsalt hangeldas nagu ta hilisemad ja vähemad
järeletulijad „palvevennad“ saksa okupatsiooni aegu. Kaudselt
see lugu näitab, et peeti end paremaks teistest inimestest.

Ainult PP. 1861, 57 järgi on varastamine keelatud, kuid sel-
lest vist, kui endastmõistetavast nõudest, teised ei tee jut-
tu. Sest on usutamatu, et see oleks olnud lubatud. Muidugi järg-
neb siit, et kehtivad kümme käsku (kuuenda kohta vt. K. 406).

Pole imesteldav, et nagu kõik usuliselt ärksad inimesed, malts-
vetlased peavad vajalikuks paastu (K. 150. 160. 163. 188. 190.
244. 258. PP. 1858, 141. Lipp 183, Vilde 283 väidab, et alles 1859
alates, kuid sellele räägib vastu PP. teade), rõhutavad palveta-
mise vajadust (K. 160. 244. PP. 1861, 58, Lipp 183 kõneleb palve-
harjutusist)¹⁾, ja nõuavad patukahetsemist (K. 188. 190. 258.).

¹⁾ Miina Reining, kes on ennem taevakäija kui maltsvetlane, usub
koguni, et palvega võivat päästa inimesi põrgust (k 112). Võib olla, uskus
Maltsvet nii juba enne Miina Reiningu kohtamist, hiljem ta aga usub kind-
lasti. Ja see usk on elav veel praegu M. Normani ja A. Kasvandiku kaudu
(vt. M. Norman'i ilmutuste raamat, Neljas trükk, Narva 1929, lk. 13. 52 jt).

Kõigi nende nõuete kõrval, mis ei riiva kedagi teist inimest, on kuidagiviisi Pühakirja alusel ning teiste nõuete kõrval, mis enam või vähem satuvad vastollu kirikuga, on huvitav, kui palju „paganlikku“ ja „ebausklikku“ on säilinud nende rigoroosete vagade juures. PP. 1861, 170 Vilde 468 teatavad, et maltsvetlased eufemistlikult ei ütle mitte „kurat“ vaid „paha“, sest kurat tulla kohe, kui nimetada teda. Samuti mainib PP. 1861, 170, et usklikud ähvardanud nõiduda (võib olla, et see sõna on valitud halvustavalt) Maltsveti ülesandja pimedaks või hulluks. Ja Maltsvet ise usub nähtavasti kaljukindlalt, et Miina Reiningu suust, sellal kui ta oli lõves, kõnelevad „die Geister der abgesehenen Eitern, Geschwister und Kinder von vergangenen Dingen, ermahnten die Anwesenden zur Gottesfurcht und zum Gehorsam so wie auch sich von den Sünden zu bekehren.“ (K. III). On muidugi küsitav, kas tal alati on olnud usku sellisesse spiritismi või šaamanismi, kuid kuna ta sel viivul usub, siis on kindel, et tal selleks varemalt oli juba eeldusi. Päris kindel see muidugi pole, sest iga inimene vahest lööks kahtlema, kui talle ta ema kõneleks: „Ma olen su ema vaim ja tulin sind, oma armast poega teretama ja tänama selle eest, et sa oma väsimata palvetega mind patukartsast nii palju päästsid, et Önnistegija nüüd mind lubas sulle seda tunnis-tama tulla ja ka selle eest tänada, et sa ühe mu poja, oma venna, oled päästnud põrguaugust.“ Kui mitte varjugi pole märgata kahtlusest, siis see tõestab, et Maltsvet ometi uskus. Uskus, et igapäevane patune vaim võib lahkuda inimese kehast ja asemele tulla mõneks ajaks vaim ülalt. Ja on võimalik, et Maltsvet just nii mõistis Pauluse sõnu Jumala Vaimu elamisest inimeses.

On väga tõenäolik, et just selle konglomeraatsuse tõttu vana usuga Maltsveti nõudeil oli niipalju pinda, et vaatamata Lasnamäe tragöödiale, juulis 1861 keegi ta pooldajaist pole veel lasknud panna rõugeid, kuigi riided juba olevat muutunud kirjumaks, aga veel ilma punaseta ja mõnedelevat unes ilmutamisi juba lubatud süüa sealiha (PP. 1861, 253). Muidu oleks selliseil kombeil olnud lõpp otsekohe.

Suhe kirikuisse, ametikandjaisse ja nende poolt jagatud sakramendesse on alguses väga sõbralik juba sellepärast, et Maltsvet on ju vastolus separatismi taotleva vennastekogudusega, kuigi PP. 1858, 141 seisab ta kohta: „käsib kiriku õpetust põlata“ ja PP. 1858, 177 „toetab armuõpetuse ametit“. Ainsaks pinnuks

silmis on Maltsvetile ametiristid ja talaarid, kuid Riias ta lepib nendegagi kui keisri käsuga (K. 82). Ka edaspidi püütakse hoida alal hääd vahekorda, kuid osalt on pastorid ise süüdi teravusis, mis tekivad ja viivad peaaegu iseseisva koguduse rajamiseni. Päämine süüdlane on jonnakas ja iseteadlik Kuusalu Ahrens. Tüli on nähtavasti alanud sellega, et maltsvetlased nõudsid kirikuseaduse alusel laste ristimist kirikus altari ees, kuna aga Ahrens ja ta eelkäijad seda oma mugavuse pärast tegid pastoraadis tugeses kombele (K. 142). Maltsvet (samuti ka Miina Reining (K. 111) pole seda kindlasti mitte hakanud nõudma, et leida ettekäänat riiuks, vaid ka muust ilmneb, et ta kirikut pidas Jumala elukohaks ja sellepärast tahtis ristimist sääls. Sest näib koguni, et ta lapsi pidas otseselt ja mitte metafoorselt taeva anniks, kuna PP. 1858, 146 järgi „lobasuu“ Maltsvet ei olevat häbenenud oma paari aasta eest sündinud poja (arvatavasti poeg Juhan *21. I 1857 Paides, vt. K. 8) kohta tähendada, et see olevat Pühast Vaimust. Andmestik ristimise suhtes üldse on puudulik ja täis vastuoksusi. PP. 1858, 141 järgi Maltsvet ristib oma pooldajaid ja see poleks võimatu, kui mõtleme Põldmäe 156, 164 toodud näiteile, kuid ometigi ta on kaheldav. PP. 1861, 163 Vilde 468 seletavad, et sündinud lapsed (arvatavasti nende jumaliku päritolu tõttu) pandavat söime heinususse, et neid nõnda teha võimalikult Kristuse sarnaseks, kuid tehtavat ka „mitu muud tempu“ sel puhul. Kas enne või päälle ametlikku ristimist, pole teada. Kuid üldiselt maksab siingi sama, mis mujal: kuna enamik kirikuid on roojastatud (K. 173. 178 Vilde 468, siis tulevad sakramentaalsed toimingud pühitseda üle (vt. K. 151. 164. 189. PP. 1861, 162 Lipp 183). On tähelepanu väärt, et kuskil ei kõnelda nende täielikust eitamisest või lahtiütlemisest kirikus saadavaist ja asendamisest oma juhtide poolt. Ometi ei saa öelda, et see oleks olnud võimatu.

Armulaua suhtes on samutigi andmed võrdlemisi vasturääkivad. K 407 (G. Malts) järgi ta ise olevat armulauda alguses hinnanud väga kõrgelt, seda näitab ka see, et ta K 101, n. 4 järgi on käinud laul: 28. IX 1858 Paides, 29. III 1859 Paides ja 31. I 1860 Kuusalus. Kuid PP 1858, 177 väidab, et ta jätnud altari sakramendi „peale 3. aastat võtmata“. Ja liiguvad kuuldused, et ta prohvetiks saamise ajast ei vajavatki seda (K 99). Kas ta siis võttis osa sellest ainult kombe pärast, pole selge, kuid nii K 452 kui Vilde 738 teatavad, et ta olevat end surmani ise võtnud lauale.

Vilde 738 järgi see on toimunud nii, et Maltsvet lugenud palve, siis seadmise sõnad, mille järgi tarvitanud sakramendi aineiks külma vett ja rukkileiba (K 452: kevadeti värsket rohtu ja vett) ning lõpul öelnud umbes nõnda: „Nii tõesti kui teie mind siin enese ees näete ja näinud olete mind Kristuse ihust ja verest osa saavat, tunnistan ma Jumala ja teie ees, et mina, Jumalast läkitatud prohvet Johannes teine, nüüd kõigest patust puhas ja lahti olen ning Issandale tema teiseks ilmuniseks teed võin valmistada. Tõesti, mina ütlen teile: Viimne päev on ligi, mina saan oma suremata silmaga Kristuse teist au-ilmunist näha. Parandage meelt ja käige minu järel — kohtupäev on ukse ees.“ Sellest järgneb, et ta armulauda pidas vajalikuks, kuid ei suutnud leppida kirikliku jagamisega. Kas algusest saadik või hiljem, pole enam võimalik määrata kindlaks. Arvatavasti siiski hiljem. Ka ta pooldajad ei taha loobuda kiriklikust armulauast (K 263), kuid nad ei taha minna sellele koos koguduse surnud liikmetega (K 265). Kuna nad ka muidu ja sel puhul pidasid end ülal teisiti, kui muud kirikulised, siis keelduti neile andmast üldse armulauda (K 156. 165. 172. 179. 263).

Kuid problemaatika sakramendi ümber pole midagi esmakordset ega erilist. Sest juba Tallinna Paap soovitab lapsi ristida oma keskel, kuna vaid pöördunud võivat ristida [vt. O. Sild, UA III (1929), 104] ja Kristust, meheikka jõudnu, maitsevat vaimulikul viisil (m. k. 120), umbes sama arvavad taevakäijad (vt. R. Põldmäe 125. 156. 164, armulaua kohta: R. Põldmäe 125. 164. O. Sild UA VII (1935), 117). Ja on praegu ju veel küllalt inimesi, kes mõtlevad nagu Tallinna Paap. Nii kirjutab kreekakatoliiklane Aleksei Aav korra: „Mina leian, et kui elada, kannatada, võidelda (nii) kui Kristus ihus ja veres läbi elas, (siis see) on õiglane Kristuse ihust ja verest osavõtmine“ (Aava vihk Nr. 33, p. 19). Maltsvet on koguni vist veel üks tagasihoidlikumaid neis küsimusis.

Kuid on erinevusi, millele esialgu ei leidu mingit mõistlikku seletust. Nimelt ei põlvita maltsvetlased kunagi (K 151 jne.), vaid jäävad „Kerzengerade sitzen(!)“ (K. 141, võib-olla, et kirjutusviga), või seisavad püsti nagu sambad Jumala templis (Joh. Ilm. 3, 12) (PP 1861, 59 K 264. 399, viimase tsitaadi järgi seismine Kuusalus 26. II 1861 läinud läbi Järva abiprohvetite mõjul, kuigi Ahrens miskist taolisest teatab juba 29. X 1860). Nad ei põlvita sellekski, et võtta vastu armulauda, ega tagasi minnes kohale, kui täna-

vad selle eest (PP 1861, 59), samuti mitte ühise palve, s. o. kiriku-palve ajal (K 151. 156. 164. 165), mitte pihi puhul (K 140. 178. 269) ega pastori loetud „Meie Isa“ ajal (K 141. 151), kuid teevad seda siis, kui jumalateenistuse algusel ja lõpul loevad ise „Meie Isa“ (K 264. PP 1861, 58). Sellest järgneb, et ebajumalateenistuse hirm pol-nud esikohal. Sellise talitusviisi õige põhjus paistab olevat, et nad ei tee kästud põlvitusi korrates järgi pastorile, vaid ainult neid, mida pastor mitte ei tee ees, kuna kristlane ei seisa käsu all (K 264). Joh. Ilm. 3, 12 on arvatavasti otsitud põhjendus, sest sel-lega ei saa seletada neid kordi, kus ometigi põlvitati. Jaan Paju sele-tused pastor Gebhardtile (K 264), aga lisavad veel mõningaid põh-jusi, esmalt ta väidab, et kirikus olevad krutsifiksid olla ebajuma-lad ja nende ette ei kõlbavat kummardada, siis aga veel, et põl-vitades oleks osadus nendega, kes küll loevad „Meie Isa“ kummuli maas, aga mõtlemata Jumalale.

Viimane põhjendus on endastmõistetav, kuid esimene mitte. Krutsifiksi põlgamine on saanud nähtavasti alguse sündmusest, mis kõlab veidravõitu. G. Malts (K 410) väidab, et maltsvetlased olevat austanud ristilöödud Õnnistegija kuju kõige suurema au-kartusega ja kiriku minnes vaadanud alati sellele. On võimalik, et oli nii. Kuid igatahes Järva Madisel 1859. sügisest muutub lugu. Siis võetud maha vana puust ristpalk Kristuse kujuga ja pandud selle asemele väike kuldne. Vana ristpalk viidud käär-kambrisse, kuhu eided teda käinud kummuli kummardamas, sest lauluraamatus seista: „Su risti alla langen ma seks nuttes ennast põlvili.“ Maltsvet olevat neid kihutanud selleks. (PP 1861, 159). See tundub kahtlasena ja kui see peaks vastama sündinule, siis ometi on peaaegu kindel, et Maltsveti motiivid olid teised, kui austajail. Vaevalt Maltsvet arvas nagu pooldajad, et vana krutsifiks on „aiva üsna lausa liha“ ja leides, et ta on puu, loobusid kummardu-sest (PP 1861, 159). Seegi kõlab imelikult, aga võimatu ta pole ja saab kujutella, milline pühaduse teotus see tundus inimesile, kui reaalse Kristuse keha asemele pandi vigur, millest igaüks tea-dis, et see pole muud kui vaid tükk kulda. Muidugi satuti siis sel-lest „paganlusest“, kui nii öelda, teise äärmusse, osalt vist küll VT. mõju all nagu arvab kindralsuperintendent Rein (K 188) ja tun-nistasid iga kuju ebajumalaks (K 173. 178. 188. 245. 264). Nad ei võinud teha seda ennem, sest muidu oleks olnud võimatu ja võrdlemisi usutav teade puukuju austamisest. Kuid see Moosese eeskiri pole olnud ainus põhjendus, on leitud ka muid; PP 1861,

59 järgi maltsvetlased väitvat, et Kristus polevat olnud kullast ega hõbedast, K 151 järgi nad seletavad, et kuldvasikat ei tohi kummardada, K 151. 164 põhjendavad oma vastumeelsust ka sellega, et nii rist kui krutsifiks olevat sündmatud, kuna Kristus polevat jäänud ristile, vaid olla maha maetud ja tõusnud üles. Ainult K 173 (16 V 1861) ajab kogu loo Maltsveti süüks. Andmed puuduvad täiesti selle kohta, mida Maltsvet arvas krutsifiksist, kuid võib oletada, et ta ei suhtunud sellesse sõbralikult, sest kujude kummardamist ta ei poolda (K 430. 449, v. aga K 410). Ja tast on teada, et ta ei sallinud risti ettelöömistki ja sellepärast põlgas kreeka katoliku usku (K 449). Juba algusest peale ta pahandab pastorite rinnaristide üle (K 50. 63. 140. 151. 164. 189. 449) ja Riias minnakse sellest vaid diplomaatiliselt mööda. Põhjenduseks on algselt toodud see, et sõdurid kandvat risti ja selle uuendusega pastorid olla muudetud sõdureiks [K 50; PP 1861, 162 ristid antud neile sõjamalestuseks(!)], kelle õnnistussõnad sellepärast just ei loe midagi. Sellepärast sel puhul peab pöörama selja altari poole (PP 1861, 59 j.). Ainult Ahrens teatab (K 140, 29. XI 1860), et maltsvetlased ei tule pihile altari juurde, et mitte kummardada risti ees, kuid arvatavasti ta mõtleb krutsifiksi, sest ainult ristist pole mujal kõneldud midagi peale K 151. 164 ülal nimetatud põhjendusega. Muidugi ristiga ühenduses jälestatakse ka õpetajat, kes risti kannab (K 189).

(Järgneb.)

Usuteaduskonna elust ja tööst õppeaastal 1935/1936.

Esmalt kohtame selle õppeaasta alul kandidaate vakantsele süstemaatilise usuteaduse õppetoolile. Kandidaatide ülesandmise tähtpäev sellele vakantsele õppetoolile lõppes 1. IX 1935. Ülesandnud olid end: Võrdleva usunditeaduse õppetooli prof. k. t. dr. theol. Eduard Tennmann ja dr. theol. Jaak Taul. Viimane valiti lihtsustatud korras ja kinnitati siis Nõukogu poolt eradotsendiks süstemaatilise usuteaduse alal.

Kandidaatide sisseantud tööde retsensentideks määrati usuteaduskonna poolt: endine süstemaatilise usuteaduse õppetooli professor, praegune piiskop H. B. Rahamägi, prof. O. Seesemann ja prof. O. Sild.

Peale nende kandidaatide usuteaduskonnas kohtame ülikoolis selle õppeaasta alul võistluseksamite korraldajaid ja tegijaid. Kõigi fakultetide jaoks olid selle õppeaasta alguseks kindlaks määratud uute vastuvõetavate üliõpilaste maksimumnormid. Kui sisse astuda

soovijate arv mõnes fakulteedis ületas selle fakulteedile määratud maksimaalnormi, tuli selles fakulteedis korraldada võistluseksamid.

Usuteaduskonnas oli ilma eksamita vastuvõetavate uute üliõpilaste normiks 30. Võistluseksameid sel õppeaastal usuteaduskonnas ei olnud.

Õppeülesannete suhtes mainime kõige pealt, et vakantse süstemaatilise õppetooli ülesandeid püüti täita õppeülesannete näol. Lugesid sel alal prof. k. t. E. Tennmann 3 tundi dogmaatikat ja dr. theol. J. Taul luges 3 tundi eetikat; piiskop H. B. Rahamägi pidas õppeülesandel 2-tunnilist eetika praktikumi: „Kiril“, rahvas ja riik“.

Teiste õppetoolide juures oli ka õppeülesandeid. U. T. i õppetooli juures luges mag. S. Aaslava 3 t. õppeülesandel; V. T. i õppetooli juures luges mag. H. Masing 3 t. õppeülesandel. Ülikooli muusikaõpetaja E. Võrgul oli õppeülesanne „Kiriklikust muusikast“ 2 t.

1936. a. I poolaastal ei olnud süstemaatilise usuteaduse õppetool veel täidetud ja luges õppeülesandel prof. E. Tennmann dogmaatikat 4 t. ja eradotsent J. Taul eetikat 3 tundi.

U. T. i õppetooli juures oli mag. S. Aaslaval 3-tunniline õppeülesanne ja mag. H. Masingul V. T. i õppetooli juures 3-tunniline õppeülesanne. Muusikaõpetaja E. Võrgul oli 2-tunniline õppeülesanne kirikumuusikast (harjutusi ühes vastavate seletustega).

Peale loengute ja õppeülesannete on usuteaduskonna elust ja tööst veel mõnda erilist nimetada:

Palju aega nõudis süstemaatilise usuteaduse vakantse õppetooli täitmine. 4. XII 1935 leidis usuteaduskond, ärakuulates retsensiooni komisjoni arvustuse- ja arvamuse-avaldisel, et kõige otstarbekam oleks, et prof. E. Tennmann jääks oma praegusele õppetoolile, kus ta nii kaua edukalt on töötanud. Kuna teiselt poolt dr. J. Taul veel liiga lühikest aega on seisnud õppetegevuses, otsustati paluda luba jätta süstemaatilise usuteaduse õppetool vakantseks veel 1. a. peale kuni 1. I 1937. Kuna aga see ei osutunud võimalikuks valimise protseduuri kestes, otsustatakse 10. XII 1935 valimise küsimus edasi lükata, silmas pidades ÜK. Seaduse §§ 59, 62, 64. 30. III 1936 otsustatakse esineda palvega Ülikooli Nõukogu ees, muuta võrdleva usunditeaduse dotsentuur jälle professuuriks, millisena see õppetool on ette nähtud Ülikooli Seaduses. Vastava põhjenduse väljatöötamiseks ja ettepaneku tegemiseks moodustatakse komisjon, mis koosneb prof. Kõpust, Bulmerincq'ist ja dekaanist. Aluseks on prof. E. Tennmann'i varem esitatud dotsentuuri muutmise vajaduse motivatsioon. Komisjoni poolt esitatud põhjendust täiendati siis 16. V veel esitises nõukogule. Usuteaduskond tahtis selle ettepaneku teostamisega võimaldada prof. E. Tennmann'ile tema oma senisel õppetoolil sama positsiooni ja ametiastet, mis ta pidi saavutama üle minnes süstemaatilise usuteaduse õppetoolile.

Ülikooli Nõukogu ühines 19. mail usuteaduskonna ettepanekuga. Juuni alul tuli aga haridusministeeriumist teade, et härra Haridusminister ei leia võimaliku esitada võrdleva usunditeaduse dotsentuuri muutmise otsust Vabariigi Valitsusele, kuna see õppetool on alles a. 1932 muudetud dotsentuuriks.

Suve-vaheajal ei saa valimisi teostada, mispärast süstemaatilise usuteaduse õppetooli täitmine pidi jääma Usuteaduskonna Kogu septembri kuu koosoleku ülesandeks, mil ka valimine toimus.

Kuna see valimine leidis aset järgneva uue õppeaasta alul, kuulub selle sündmuse üksikasjaline kirjeldamine ja valgustamine järgneva õppeaasta käsitusse.

Jätkates siin usuteaduskonna elu ja töö kirjeldust õppeaastal 1935/1936, ei saa mainimata jätta, et usuteaduse audoktorite valimisviis nõukogus on usuteaduskonnale juba kauemat aega üheks valusaks kohaks. Kuulda saades, et rektoraadi juures on Komisjon, mis vastu võtab Ülikooli Seaduse üksikute osade revideerimise ettepanekuid, esitas usuteaduskond sellele Komisjonile ettepaneku, juhul kui Ülikooli Seadus mõnes osas revideerimisele tuleb, võtta usuteaduse audoktori andmise senine viis revideerimisele usuteaduskonna poolt ettepanud suunas, samuti ka mõni teine Ülikooli Seaduse §. Eradotsent Verner Gruehn lahkus 1. I. 1936 Tartu ülikooli teenistusest, asudes Berliini ülikooli juurde.

Ka käesoleval õppeaastal taotleti doktori eksameid. Sel õppeaastal esitas mag. Hugo Masing 27. XI 1935 väitekirja prohvet Obadja üle. Retsensentideks määras usuteaduskond prof. A. Bulmerincq'i ja prof. O. Seesemann'i.

Väitekirja võeti 30. III 1936 põhimõttelikult vastu. Trükkimisele ja kaitsmisele lubati väitekirja 30. V 1936. Mag. Masingu suulised eksamid tunnistati õiendatuks 18. III. 1936.

Virkhausi kapitali komitee liikmeks surmaga lahkunud praost Rutopõllu asemele valiti Tartu praostkonna õpetajate esindajaks Tartu-Peetri II pihtkonna õpetaja J. Treumann.

Prof. A. Bulmerincq'ile pikendati ametikestvust veel 2. aasta võrra kuni 30. juunini 1938. a., s. o. kuni tema 70-a. vanusepiiri kättejõudmiseni.

Piiskop dr. H. B. Rahamägi pühitses 2. VI 1936 oma 50.-aastast sünnipäeva. Usuteaduskond saatis sel puhul tervitus- ja õnnitlustelegrammi ja võttis sündmuse puhul väljaantud albumi koostamisest dekaani artikli kaudu osa.

Käesoleval õppeaastal lõpetasid usuteaduskonna järgmised üliõpilased:

1. Julius Juhkentaal — 2. X 1935 (õigusega 3 a. jooksul omandada magistri astet).
2. Robert Kannukene — 2. X 1935 (mag. theol. astmega).
3. Max Saar — 2. X 1935 (õigusega 3 a. jooksul omandada mag. astet).
4. Richard Koolmeister — 2. X 1935.
5. Elmar Kõrv — 2. X 1935.
6. Friedrich Neufeldt — 2. X 1935.
7. Arthur Vipper — 2. X 1935.
8. Heino Mälk — 29. I 1936 (õigusega 3 a. jooksul omandada mag. astet).

9. Samuel Lind — 29. I 1936.
10. Jaan Rebane — 18. III 1936.
11. August Jupets — 29. IV 1936.
12. Adonis Neumann — 30. V 1936.
13. Ark. Filippov — 30. V 1936.
14. Johannes Sild — 30. V 1936.
15. Elmar Töldsepp — 30. V 1936.
16. Johannes Laurson — 30. V 1936.
17. Robert Jaama — 30. V 1936.
18. Konstantin Kütt — 30. V 1936.

Õp. Kristjan Valdma tunnistati 18. III 1936 usuteaduse magistriks ajaloolise usuteaduse alal (mag. töö: „Põltsamaa kihelkonna ajalugu“).

Õp. cand. theol. Jaan Järve nimetati ümber (29. I 1936) usu- teaduse magistriks süst. usuteaduse alal (Mag. töö: „Alkohol Eestis“).

Diploomitud edasiõppijaiks lubati ja kinnitati:

- 1) mag. A. Ossipov apostl.-õigeusuteaduse alal kinnitati 20. IX 1935 1. a. peale.
- 2) mag. R. Kannukene lubati 24. X 1935 võrdl. usunditeaduse alal.
- 3) Mag. K. Tiidu sellekohaseid õigusi pikendati 24. X 1935: 1. IX 1935—1. IX 1936.
- 4) õp. mag. A. Vööbus lubati 27. XI 1935 ajal. usuteaduse alal, kinnitati: 1. I 1936—1. I 1937.

Diploomitud edasiõppija mag. R. Kannukene esitatakse 26. II 1936 kodumaiseks stipendiaadiks võrdleva usunditeaduse alal, kinnitatakse 30. IV Ülik. Valitsuse poolt, arvates 1. maist 1936 1. a. peale.

Seminari Raamatukogu juhatajaks valiti aastaks edasi senine juhataja prof. V. Martinson (kuni 31. detsembrini 1936) ja abiassistendiks prl. Tuuli Rohevee (kuni 1. aprillini 1936). 1. IV 1935 oli Seminari Raamatukogus 7240 köidet, juurde tuli aruande-aastal 163 k., nii et 1. IV 1936 oli 7403 köidet.

Ristiusu Arheoloogia Kabineti korraldaja töid õiendati 1. juunist 1935 (peale õp. Valdma ametist lahkumist) kuni 1. X-ni 1935 ajutiste tööjõudude abil, siis määrati Kabineti korraldajaks stud. V. Uuspuu (kuni 1. aprillini 1937).

Raamatuid oli 1. IV 1935 447 nr-t, juurde tuli: 8 nr-t, seega 1. IV 1936: 455 nr-t. Raamatuid piltidega ja piltillustratsioonidega oli 141, tuli juurde 2, kokku 143 nr-t. Käsikirju, pitsereid jms. oli 113 nr-t, tuli juurde 6 nr-t, kokku 119 nr-t.

Ajakirju jms. oli 37 nr-t (258 eksemplari), tuli juurde 1 number (4 eks.), kokku 38 nr-t (262 eks.).

Klišeesid jms. oli 188 nr-t (404 eks.), tuli juurde 1 nr., kokku oli 189 nr-t (405 eks.).

O. Sild.

Usuteadusline Ajakiri

Ilmub 1933. a. peale Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi ajakirjana (seni andis välja Usuteaduskond) aastas neli numbrit à 32 lhk. kokku 128 lhk. Peale selle lisavihud.

Tellimise hind 1936. aastaks sisemaale **2 kr.**, välismaale **2 kr. 50 snt.**: üksiknumbri hind **50 snt.** Lisavihkude hind igakord eriti.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Pealadu: Tartus, Akad. Usuteadl. Selts (Peeter Põllu t. 2) ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupl. (Ülikooli t. 15, Tartus), tel. 63. Toimkonna aadr.: Tartu, Peeter Põllu t. 2. Akad. Usuteadl. Selts.

Vanemad aastakäigud I—V, ä 2 kr.

Üksikud lisavihud:

- 1) O. Sild, Kas Tallinna doomkirik on kirikuloolises arenemis käigus olnud piiskopikirikuks? 1926, hind 50 snt.
- 2) Usuteaduslisi oskussõnu. Trükk otsas; ilmub uus trükk.
- 3) Tartu Usuteaduskond Rootsi ajal. 1932, hind 1 kr.
- 4) M. J. Eisen. Väandra Tõnn 1932. a. teadete valgustusel 1933, hind 50 snt.
- 5) Hugo Masing. Anatoti prohvet. 1933, hind 50 snt.

Muid Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi toimetusi:

- 1) Peeter Põld. Usuline kriis, 1932, hind 50 snt.
- 2) Hilda Kasak. „Ratsionalist“ ja psühhoanalüütiline ilma-vaade, 1933, hind 25 snt.
- 3) Theophil Spoerri. Argipäeva Isand, hind 50 snt.
- 4) Mart Morats. Oxfordliikumine, hind 25 snt.
- 5) W. J. Oehler. Viljakas vaikimine, hind 1 kr.

Märkus: Akad. Usut. Seltsi liikmed saavad kõiki Seltsi väljaandeid 50 % hinnaalandusega.

Ladu: Akad. Usuteadl. Selts, Tartu, Peeter Põllu t. 2 ja Akadeem. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli t. 15, Tartus.

Ilmus A. U. S-i Kirjastusel

Neemed vihmade lahte.

Hugo Masingu luuletuskogu. Illustratsioonid autorilt.